

Horizontális irányú variánsok

Egy szöveg pontos lemásolása természetellenes dolog. A nyelvi közlemény megértésének „kreatív” oldalát frappánsan bizonyítja az írásbeli szöveghagyományozás. Az adott szöveget (kézzel vagy géppel) másoló vagy szedő szándékosan arra törekszik, hogy az előzményt minél hívebben reprodukálja, ez a törekvése azonban csődöt mond. A reprodukálódó jegyek tetemes részét nem veszi észre, ezeket a felfogottak alapján rekonstruálja,¹ illetve emlékezetből egészíti ki,² vagy pedig az történik, hogy a „kapott jelek a hallgatóban aktivizálják figyelem-rendszerének megfelelő láncszemét, és így egy hasonló, de nem azonos fogalom felmerülését idézik elő.”³ Ez okozza a szövegvariánsok keletkezését. Csak azoknak a jelsoroknak a visszaadása sikerül változtatás nélkül, amelyeket mesterségesen úgy állítottak elő, hogy a lehető legkevesebb asszociációt keltsék.⁴

Az így keletkező variánsok az elveszett szerzői szöveg rekonstruálásának eszközei. Ezt az a tény teszi lehetővé (ami megint csak a nyelv „teremtő” jellegéből következik), hogy *általában* minden egyes szöveghagyományozó más-
képpen érti meg (és változtatja meg a rekonstruálás során) az egyes helyeket. Két kézirat közös variánsai tehát egy

olyan szövegre utalnak, amelyből mindkét másoló egymástól függetlenül átvette a hibákat. De talán érdemes a kivételes eseteket is megvizsgálni.

A leghatározottabban Branca figyelt fel arra, Boccaccio-szövegek kollacionálása során, hogy egymással genetikailag semmiféle kapcsolatban nem álló kéziratok egyforma variánsokat tartalmaznak.⁵ A magam tapasztalataiból két példát idézek: 1. Hol ingyen sem félnek ott vesznek kell. – E sort csak egy kézirat tartalmazza így; valamennyi többi, továbbá a kézitról készített saját másolatom* erre változtatta: Hol ingyen sem félnek ott vesznek el.⁶ 2. Éppen jött; mert a két szakács már a palacsintasütővel meg a molnárostya-serpenyővel indult egymás ellen duellálni. – E Jókaitól származó (sajtóhibás) mondatot kísérleti személyeknek mutattam meg, megkérdezve tőlük, jó-e ez a mondat, s ha nem, mit javasolnak. A megkérdezettek fele erre javított: Éppen jókor jött...⁷ Ez esetben a „jókor jött” formulaszerűsége vonja magára a figyelmünket. A többi személy más irányban kereste a megoldást, s hasonló szerkezetek („rosszkor jött, „idejében jött”) elő sem fordultak.

A népköltészet és a műköltészet lényegi azonosságának legkövetkezetesebb hirdetői is kiemelik a továbbélés módjának, a hagyományozásnak különbözőségét.⁸ Talán csak Croce tett néhány futó megjegyzést a szóbeli és írásbeli szöveg-hagyományozás azonosságára vonatkozólag.⁹ Anélkül, hogy tagadnánk a kétféle hagyományozás közötti döntő különbséget, jogosnak tartjuk az analógiák kiemelését (hiszen mindkét esetben nyelvi közlemények aktív befogadásáról van szó), annál is inkább, mert a szájhagyományban élő szövegek változásának módja elvileg nem dokumentálható. Hiába állítunk össze egy bármilyen tetszetős változatosort, a kronológiai bizonytalanság és a közbeeső, elveszett láncszemek végtelen száma alig teszi lehetővé biztos követ-

---

* valamint számunk szedésének első változata (A szerk.)

keztetések levonását. Visszatérve mármost a címben jelzett mondanivalónkra, analógia alapján nagyon valószínűnek látszik, hogy a népköltési szövegek variálódásánál egy új, szerencsés javaslat elterjedése mellett az eddig feltételezettnél nagyobb szerepe lehet a poligenezisnek: a kapott javaslatok térben (és időben) messze eső helyeken, egymástól függetlenül, egyformán változnak meg.

Jegyzetek

1. Roman Jakobson: *Fonológia és fonetika.* = R.J.: Hang – jel – vers. 2. kiad. Bp. 1972. 15.
2. E.H. Gombrich: *Művészet és illúzió.* Bp. 1972. 187.
3. Noam Chomsky: *A nyelvelmélet céljai.* = Szöveggyűjtemény az általános nyelvészet tanulmányozásához. Bp. 1971. 318.
4. H. Schiller Pál: *A sajtóhibák keletkezésének pszichológiai oknyomozása.* Bp. 1931. 49–52. (Klly: Magyar Pszichológiai Szemle.) – A kísérleti személy hiba nélkül csak ilyen betűsorokat tudott kiszedni: lgtgf lmdbmrc cptlpn...
5. Vittore Branca: *Copisti per passione, tradizione caratterizzante, tradizione di memoria.* = Studi e problemi di critica testuale. Bologna 1961. 71.
6. RMKT XVIII/4. 14,26.
7. ItK 1966. 496.
8. Ld. pl. Marót Károly: *Mi a „népköltészert”? Ethn 1947. 165. Uő: A népköltészet elmélete és magyar problémái.* Bp. 1949. stb.
9. Benedetto Croce: *Poesia popolare e poesia d'arte.* Bari 1933. 2.